

Piotr Grochowski

Katedra Kulturoznawstwa
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

OD STRZYGONI DO WAMPIRÓW ENERGETYCZNYCH. FOLKLOR JAKO SYSTEM PRAKTYK INTERPRETACYJNYCH

From Strangles to Energetic Vampires. Folklore as a System of Interpretative Practices

Abstract: In this paper I analyse and compare two kind of materials: ethnographic data from 19th and 20th century which indicate how people in traditional cultures recognised and understood vampires, and contemporary video materials and internet discussions about so called energy/psychic vampires. I claim that on the one hand the ideas of vampires and energy vampires differ and are based on unlike beliefs, but on the other hand they perform the same social function. We can comprehend both former and contemporary narratives about vampires/energy vampires as a form of folklore, which provides people a kind of common knowledge, especially guides and hints, how to interpret social behaviour of other people and how to “properly” react to them.

Keywords: folklore, folk belief, New Age, common knowledge, vampires, energy vampires

Wstęp

W tradycyjnych wyobrażeniach demonicznych ważną rolę odgrywało powszechne przekonanie, że ciała niektórych zmarłych nabierają po śmierci szczególnych właściwości, polegających na tym, iż mogą oni wychodzić z grobów i w różny sposób niepokoić żyjących. W Polsce istoty takie w zależności od lokalnych tradycji, a niekiedy także rodzaju przypisywanej im aktywności, określano najczęściej jako strzygonie/strzygi, upiory lub wampiry¹. Były one bohaterami licznych podań, a zarazem stanowiły element szerszego systemu wierzeniowego. Demony te z kilku powodów zasługują na uwagę badaczy kultury. Po pierwsze, idea „żywego trupa” jest kon-

¹ J. Bohdanowicz, *Demonologia ludowa. Relikty wierzeń w strzygonie i zmory*, „Literatura Ludowa” 1994, nr 2, s. 45.

cepcją uniwersalną, spotykaną w wielu społecznościach na całym świecie² i dobrze udokumentowaną zarówno w etnograficznych zapisach wierzeń³, jak i w materiałach archeologicznych dotyczących tzw. pochówków wampirycznych⁴. Po drugie, od czasów romantyzmu postać wampira staje się motywem wykorzystywanym niezwykle często w różnych dziedzinach sztuki i rozrywki (literatura, film, gry komputerowe), a w konsekwencji związane z nią wyobrażenia przechodzą z obszaru tradycyjnych wierzeń demonicznych do popularnego imaginarium o zasięgu globalnym⁵. Skutkiem ubocznym tego zjawiska było z kolei pojawienie się takich koncepcji i zwrotów językowych, w których słowo „wampir” nabierało charakteru metaforycznego.

Jednym z ciekawszych przykładów tej tendencji są takie określenia, jak: wampir psychiczny, wampir emocjonalny i wampir energetyczny. Zastosowana w ich przypadku metafora ma podkreślać pewną analogię w sposobie działania opisywanych ludzi oraz ludowego demona. Jego podstawową aktywnością było bowiem wysysanie swoim ofiarom krwi, co umożliwiało mu utrzymywanie martwego ciała w dobrej kondycji poprzez odpowiednie „odżywianie go” i wstrzymanie procesu rozkładu. Osoby określane mianem wampirów energetycznych są z kolei posądzane o to, że swoje siły życiowe i dobre samopoczucie podtrzymują kosztem innych ludzi, kradnąc im niezbędną do prawidłowego funkcjonowania energię⁶.

Już wstępne i dość pobieżne zapoznanie się z wypowiedziami dotyczącymi wampiryzmu energetycznego prowadzi jednak do frapującego spostrzeżenia. Otóż wskazywana wcześniej metaforyczność określenia „wampir” w wielu przypadkach jawi się jako co najmniej problematyczna, a sposób rozumienia tego rodzaju wampiryzmu podlega różnym interpretacjom. Oczywiście, współcześnie nikt nie posądza ludzi o wysysanie krwi swoim ofiarom, jednak przy bliższym spojrzeniu okazuje się, że

² P. Barber, *Vampires, Burial, and Death: Folklore and Reality*, Yale University Press, New Haven 1988, s. 2. Por. J.P. Roux, *Krew. Mity, symbole, rzeczywistość*, przeł. M. Perek, Znak, Kraków 1994, s. 245–248; E. Petoia, *Wampiry i wilkołaki. Źródła, historia, legendy od antyku do współczesności*, przeł. A. Pers, Universitas, Kraków 2003.

³ K. Moszyński, *Kultura ludowa Słowian*, cz. 2: *Kultura duchowa*, t. 1, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1934, s. 660–666; L. Pełka, *Polska demonologia ludowa*, Iskry, Warszawa 1987, s. 163–172; J. Bohdanowicz, *Demonologia...*, op. cit.; J. Kolczyński, *Jeszcze raz o upiorze (wampirze) i strzygoni (strzydze)*, „Etnografia Polska” 2003, z. 1–2.

⁴ Ł.M. Stanaszek, *Wampiry w średniowiecznej Polsce*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2016, s. 69–99.

⁵ Zob. M. Beresford, *From Demons to Dracula: The Creation of the Modern Vampire Myth*, Reaktion Books, London 2008; M. Janion, *Wampir. Biografia symboliczna*, Słowo/Obraz Terytoria, Gdańsk 2002; Cz. Robotycki, *Wampiry. Od wierzeń ludowych do pogłosek i filmowych fantomów*, w: *idem, Nie wszystko jest oczywiste*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1998.

⁶ Jest to ogólna, a zarazem obiegowa definicja wampira energetycznego, którą w spontanicznych wypowiedziach i różnego rodzaju publikacjach poddaje się często rozmaitym modyfikacjom i uszczegółowieniom. Zob. np.: S. Bączkowski, *Czy można oszukać przeznaczenie, czyli po co człowiekowi dusza?*, Złote Myśli, Gliwice, 2016, s. 131; R. Trafny, *Jak uwolnić się z psychicznego bagna?*, e-book [b.r. i m.w.], s. 45.

relacja między dawnymi wierzeniami demonicznymi a wyobrażeniami dotyczącymi kradzieży energii ma charakter nie tylko metaforyczny.

Idea wampiryzmu energetycznego nie jest nowa. W literaturze dotyczącej tego zagadnienia pojawia się nawet teoria głosząca, iż jest ona pierwotna i w istocie przyczyniła się „do rozwoju ludowego wizerunku żądnych krwi istot”, a jej przykłady można znaleźć już w księgach biblijnych⁷. Hipoteza ta jest kontrowersyjna i trudna do utrzymania, faktem pozostaje jednak, że w dziewiętnastowiecznych pracach spirytystycznych kwestię wampiryzmu rozważa się często w kontekście popularnych w tamtym czasie koncepcji magnetyzmu, somnambulizmu i możliwości życia pochowanych w ziemi ciał ludzkich, które odżywiane są pewnym rodzajem substancji stanowiącej „kwintesencję krwi”⁸. Moim celem nie jest jednak śledzenie rozwoju różnych koncepcji wampiryzmu oraz ich genetycznych i historycznych powiązań. Interesują mnie przede wszystkim funkcje współczesnych narracji o wampirach energetycznych oraz ich relacja do dawnych wierzeń ludowych.

Dla współczesności charakterystyczne jest to, że wiedzę o psychicznym wampiryzmie wytwarza się i rozpowszechnia w dwóch paralelnych, częściowo też przenikających się obiegach komunikacyjnych. Pierwszy z nich można by określić mianem eksperckiego. Składają się na niego różnego rodzaju profesjonalnie przygotowane publikacje z zakresu ezoteryki, psychologii oraz rozwoju osobistego o charakterze popularnym lub popularnonaukowym⁹. Drugi obieg to spontaniczne i nieformalne wypowiedzi, umieszczane na różnego rodzaju forach internetowych oraz w systemach komentarzy, zawierające zarówno opowieści o indywidualnych doświadczeniach, jak i rozmaite uwagi, polemiki, rady czy ostrzeżenia. Na pograniczu tych obieguów sytuują się wypowiedzi publikowane przez osoby uznawane za ekspertów lub aspirujące do bycia ekspertami, które temat wampiryzmu energetycznego poruszają na swoich profilach w mediach społecznościowych, na blogach i na kanałach w serwisie YouTube¹⁰. Szczególnie interesująca jest zwłaszcza ta ostatnia platforma, w jej obrębie wykształcił się bowiem pewien specyficzny typ ustnej narracji o wampirach energetycznych. Realizowany najczęściej w konwencji wideobloga, pod względem formalnym sytuuje się on gdzieś pomiędzy wykładem, gawędą a tutorialem zawiera-

⁷ J.H. Slate, *Psychiczne wampiry są wśród nas*, przeł. J. Piekut, Oficyna Wydawnicza ABA, Warszawa 2004, s. 16.

⁸ E. Lévi, *Historia magii*, przeł. J. Prokopiuk, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa 2015, s. 371–377.

⁹ Np. J.H. Slate, *Psychiczne...*, *op. cit.*; A.J. Bernstein, *Emocjonalne wampiry*, przeł. J. Kubiak, Świat Książki, Warszawa 2006; K. Maciejko, *Fitness dla duszy*, Wydawnictwo Samsara, Białystok 2016.

¹⁰ W polskojęzycznym Internecie można znaleźć olbrzymią liczbę tego rodzaju publikacji, np.: A. Maciąg, „*Wampiry energetyczne – jak sobie z nimi radzić?*”, <http://agnieszkamaciag.pl/wampiry-energetyczne/> (dostęp: 18.07.2017); S. Maćkiewicz, *Czy wampiry energetyczne naprawdę wysysają z nas energię?*, Forum o Zdrowiu i Kobiecie, <http://www.fozik.pl/artukul/czy-wampiry-energetyczne-naprawde-wysysaja-z-nas-energie/11984> (dostęp: 18.07.2017); *Na tropie bezimiennych*, <http://tropieniewampirow.blogspot.com/> (dostęp: 18.07.2017); Wiedźma Malwina Mallefica, *Jak rozpoznać wampiryzm energetyczny i jak się bronić*, https://www.youtube.com/watch?v=WVKPB6_draI&list=PLgmx6UvaMLHk5tUdVmFL0PpUPjp-sRT7Y&index=4 (dostęp: 18.07.2017).

jącym zestaw rad i instrukcji¹¹. Na uwagę zasługuje fakt, że w obiegu internetowym motyw wampiryzmu energetycznego cechuje się wprost niezwykle produktywnością, która skutkuje nie tylko powstawaniem niezliczonych wypowiedzi na ten temat, ale też dużym stopniem ich interaktywności. Artykuły, wpisy na blogach i w mediach społecznościowych czy filmy wideo wywołują bowiem zazwyczaj liczne komentarze odbiorców.

Teza, którą chciałbym rozwinąć w niniejszym artykule, sprowadza się do stwierdzenia, że funkcjonujące w tym obiegu narracje o wampirach psychicznych stanowią współczesną formę folkloru, której zasadniczą funkcją jest tworzenie swoistej wspólnoty interpretacyjnej. W obrębie tej wspólnoty dochodzi zarówno do prezentowania, utrwalania i potwierdzania pewnych koncepcji i schematów postrzegania rzeczywistości, jak też ich podważania, reinterpretowania lub wypracowywania koncepcji alternatywnych. W swoich rozważaniach odwołuję się do kognitywnej teorii folkloru, który jest rozumiany jako zespół względnie ustabilizowanych tekstów funkcjonujących w społecznym obiegu i akceptowany przez określoną zbiorowość na zasadzie „cenzury przewencyjnej”¹². Tego rodzaju teksty odgrywają istotną rolę w procesie kategoryzacji i porządkowania świata, stanowiąc swego rodzaju filtry i matryce, zgodnie z którymi indywidualne doświadczenia w procesie ich transmisji są dostosowywane do społecznych wymogów rozumienia rzeczywistości¹³. W takim ujęciu najistotniejszą cechą tekstów folkloru jest to, iż są one konstruowane poprzez aktualizację określonych formuł i stereotypów, dlatego też z jednej strony zawierają w sobie pewne modele poznawcze, z drugiej zaś „dyktują swoiste scenariusze zachowań i uruchamiają systemy wartościujące, które motywują podejmowanie działań i poddają już wstępnej obróbce rozpoznanie sytuacji”¹⁴. Zgodnie z tą koncepcją można przyjąć, że przekazy folklorystyczne są formą praktyki interpretacyjnej, będącej zarazem integralną częścią szerszego zespołu praktyk społecznych.

¹¹ Np. aron jasnowidz, *Diagnozowanie ludzi – wampiry energetyczne – ciemna energia w przestrzeni*, <https://www.youtube.com/watch?v=PrH8XyzPDWQ&list=PLgmx6UvaMLHk5tIdvmFL0PfUPjp-sRT7Y&index=19> (dostęp: 18.07.2017); Czarownica Joanna Wiśniewska, *Wampiry energetyczne*, <https://www.youtube.com/watch?v=e-cekfdx-ZQ&list=PLgmx6UvaMLHk5tIdvmFL0PfUPjp-sRT7Y&index=2> (dostęp: 18.07.2017); Maria Bucardi, *Mój mąż lub żona jest wampirem energetycznym. Toksyczni ludzie, wampiryzm*, spotkanie z Marią Bucardi, <https://www.youtube.com/watch?v=e3B-wgDQeq0A&list=PLgmx6UvaMLHk5tIdvmFL0PfUPjp-sRT7Y&index=11> (dostęp: 18.07.2017). W sumie w trakcie prowadzenia badań w serwisie YouTube zlokalizowałem 25 tego typu polskojęzycznych materiałów wideo na temat wampiryzmu energetycznego; znacznie więcej podobnych materiałów można znaleźć w języku angielskim.

¹² P.G. Bogatyrjew, R. Jakobson, *Folklor jako swoista forma twórczości*, przeł. A. Bereza, „Literatura Ludowa” 1973, nr 3, s. 29–32.

¹³ J. Kajfosz, *Magia w potocznej narracji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2009, s. 79–91, 140–141.

¹⁴ P. Kowalski, *Współczesny folklor i folklorystyka. O przedmiocie poznania w dzisiejszych badaniach folklorystycznych*, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Wrocław 1990, s. 118.

Prezentowane analizy będą się skupiać na dwóch zasadniczych aspektach interesującego mnie zagadnienia. W pierwszej kolejności pragnę ustalić, jaki jest dokładnie stosunek koncepcji wampiryzmu energetycznego do ludowych wierzeń na temat wampirów, a zwłaszcza jak współcześni nadawcy i odbiorcy interpretują pojęcie wampira oraz na ile dawna wiedza demonologiczna zostaje przez nich wykorzystana lub też stanowi inspirację do konstruowania owych interpretacji. W dalszej części rozważań spróbuję bardziej szczegółowo przyjrzeć się funkcjom omawianych narracji i zastanowić się nad tym, jaką rolę odgrywa wiedza na temat wampirów energetycznych oraz jaki jest jej obecny status.

Podstawą moich badań jest analiza treści dwóch rodzajów danych zastanych. Pierwszy to informacje dotyczące tradycyjnych polskich wierzeń ludowych dostępne w postaci opublikowanych materiałów etnograficznych oraz opracowań folklorystycznych i etnologicznych. Drugi to publikowane w serwisie YouTube polskojęzyczne materiały wideo dotyczące wampiryzmu energetycznego oraz znajdujące się pod nimi komentarze widzów¹⁵.

W kręgu ludowych wierzeń

W kulturach typu tradycyjnego opowieści wierzeniowe stanowiły elementy względnie stabilnego i koherentnego zespołu przekonań, który warunkował sposób postrzegania i interpretowania rzeczywistości. Wiara w strygonie była tu ściśle związana z tym, jak wyobrażano sobie relacje zachodzące między dwoma obszarami: światem żywych i światem zmarłych. W obrębie światopoglądu ludowego uznawano, że granica między tymi sferami nie jest szczelna, a zmarli mimo odejścia na „tamten świat” pozostają cały czas w pewnych relacjach z żywymi. Relacje te nie miały przy tym charakteru czysto symbolicznego podtrzymywania pamięci o przodkach, polegały one bowiem na rzeczywistym obcowaniu żywych ze zmarłymi¹⁶, których dusze – jak zakładano – nie traciły do końca właściwości fizycznych i do pewnego stopnia zachowywały się zgodnie z logiką działania bytów materialnych (np. potrzebowały pożywienia albo mogły wejść do domu lub wyjść z niego tylko przez jakiś otwór). Powroty zmarłych do swych dawnych siedzib uznawano z jednej strony za rzecz naturalną, z drugiej strony zakłócały one jednak rytm codziennego życia i wywoływały niepokój. Dążono więc do tego, by poprzez praktykowanie form obrzędowych uporządkować i ograniczyć te relacje, wpisując je w ściśle określone ramy

¹⁵ Wykaz analizowanych filmów umieszczony został w bibliografii. W toku badań udało mi się również przeprowadzić trzy wywiady z autorkami materiałów publikowanych w serwisie YouTube: Marią Bucardi, Pauliną Moskalik oraz Pauliną Wolską prowadzącą kanał PrograSówka. Wywiady te wykorzystuję jako materiał uzupełniający.

¹⁶ A. Kowalska-Lewicka, *Zmarli są wśród nas. O obcowaniu zmarłych z żyjącymi*, „Rocznik Muzeum Etnograficznego w Krakowie” 1994, t. 9.

rytuałów pogrzebowych i zadusznych¹⁷. Zgodnie z powszechnymi wierzeniami część dusz, które z różnych względów zamieniały się w demony lub nabierały pewnych cech demonicznych, wymykała się jednak takim uporządkowanym relacjom, burząc ład codziennej egzystencji, niepokojąc ludzi, a nawet stanowiąc zagrożenie dla ich życia¹⁸. Postać wampira można uznać za swoistą kwintesencję opisanego zespołu przekonań. Będąc duszą osoby zmarłej, mógł on jednak działać wyłącznie za pomocą pozostającego w grobie ciała, jego obcowanie z żywymi polegało zaś zawsze na kontaktach o wyraźnym i intensywnym charakterze fizycznym.

Koncepcja fizycznego obcowania żywych ze zmarłymi rodziła oczywistą potrzebę zabezpieczenia się przed kontaktami z istotami demonicznymi. Kluczową rolę w tym zakresie odgrywał folklor rozumiany jako wiedza transmitowana w postaci różnego rodzaju opowieści oraz działań, która dotyczyła zarówno ogólnych relacji z „tamnym światem”, jak i szczegółowych zasad postępowania w konkretnych sytuacjach i zachowania się w stosunku do różnych typów zmarłych. Ważne było zwłaszcza to, że folklor taki dostarczał swego rodzaju wskazówek interpretacyjnych pozwalających zdiagnozować potencjalne niebezpieczeństwa i w odpowiedni sposób im zaradzić. Warto podkreślić, iż zgodnie z regułami myślenia mityczno-magicznego błędna interpretacja sytuacji oraz będące jej konsekwencją nieadekwatne zachowanie mogły być tragiczne w skutkach i to nie tylko dla konkretnej osoby, ale dla całej lokalnej społeczności¹⁹. Funkcja folkloru jako obowiązującego w obrębie danej grupy systemu praktyk i wskazówek interpretacyjnych była więc niezwykle istotna. Z tego też powodu w ludowych opowieściach o strzygoniach (podobnie jak i w przypadku innych istot demonicznych) obok warstwy fabularnej (często zresztą nieobecnej lub występującej w szczątkowej formie) bardzo ważne były dwie kwestie, a mianowicie opis symptomów pozwalających rozpoznać demona lub wykryć jego niejawną aktywność oraz opis sposobów umożliwiających jego unieszkodliwienie.

W pierwszym zakresie wskazywano na zestaw cech, które już za życia człowieka pozwalały przypuszczać, że po śmierci może on stać się istotą demoniczną. Charakterystycznymi znakami były przede wszystkim: blada lub czerwona twarz, dwa rzędy zębów, dwa „wicherki” we włosach, zrosnięte brwi albo brak owłosienia pod pachami lub w kroczu, duża głowa, lunatykowanie, siny znak na plecach (często w kształcie nożyc). Inne symptomy wampiryzmu można było dostrzec u nieboszczyka: jego twarz była rumiana, pod paznokciami pojawiała się krew, ręce nie chciały „trzymać” krucyfiks, ciało pozostawało wiotkie i z jednego boku ciepłe, usta były lekko rozchylone, a oczy otwarte. Po pogrzebie znajdujące się w grobie ciało zmarłego-upiora nie ulegało rozkładowi i przejawiało niektóre funkcje życiowe (krwawienie, rosnące

¹⁷ P. Grochowski, *Dziady. Rzecz o wędrownych żebrakach i ich pieśniach*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2009, s. 19–37.

¹⁸ R. Tomicki, *Religijność ludowa*, w: M. Biernacka, M. Frankowska, W. Paprocka (red.), *Etnografia Polski. Przemiany kultury ludowej*, t. 2, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1981, s. 47.

¹⁹ *Ibidem*, s. 41.

włosy i paznokcie)²⁰. Symptomy aktywności demona miały dwojaki charakter. Z jednej strony opisywano go jako istotę śmiertelnie niebezpieczną, która atakuje ludzi, dusi ich, wypija krew, a niekiedy też zjada lub rozszarpuje na kawałki. Za śmiertelnośny uznawano także sam wzrok, oddech, a nawet głos upiora, którego oskarżano zarazem o wywoływanie epidemii oraz klęsk żywiołowych. Wierzono ponadto, że nie zawsze od razu zabija on swoje ofiary, tylko nawiedza je w trakcie snu i wypijając za każdym razem trochę krwi, stopniowo pozbawia sił życiowych. W tego typu wyobrażeniach zakładano przy tym, że wampir może działać zarówno jako postać widzialna, której charakterystycznymi znakami rozpoznawczymi są opuchnięte ciało, czerwony lub przeraźliwie bład kolor skóry, brak pleców, wydobywający się z ust trupi oddech bądź zapach ziemi, jak i niewidzialna. W tym drugim przypadku jego aktywność można rozpoznać po takich symptomach, jak „trupi pocałunek” lub ślady ugryzień albo też ulewne deszcze, gradobicia czy groźne choroby²¹. Z drugiej strony upiora przedstawiano jako zmarłego, który po śmierci wraca do swego gospodarstwa i wykonuje różne prace, takie jak rąbanie drzewa, młócenie zboża, czyszczenie koni czy koszenie łąki. W tym przypadku uważano również, że między zmarłymi mężczyznami-upiorami a ich żyjącymi żonami może dochodzić do stosunków seksualnych, a zmarłe matki powracają na „ten świat”, by karmić piersią osierocone niemowlęta. Tego rodzaju aktywność strzygonia nie była może postrzegana jako szczególnie niebezpieczna, jednak niepokoiła ona całą wiejską społeczność, która identyfikowała jego obecność na podstawie określonych znaków dźwiękowych (np. odgłosy młócenia lub rąbania drewna, nagłe uspokojenie się płaczącego niemowlęcia) bądź wizualnych (np. ślady na śniegu)²².

Drugim istotnym aspektem ludowej wiedzy o strzygoniach był zestaw przekonań dotyczących możliwości zabezpieczenia się przed szkodliwą aktywnością demona. Formułowane w tym zakresie wskazówki dotyczyły przede wszystkim zabiegów dokonywanych na zwłokach, co w sytuacji stwierdzenia wampiryzmu po pogrzebie wiązało się z koniecznością rozkopania grobu rzekomego upiora. Do najczęściej stosowanych praktyk należało: przebicie serca, czaszki lub szyi nieboszczyka drewnianym albo metalowym kołkiem, odcięcie nieboszczykowi głowy i włożenie jej między nogi, położenie na jego szyi sierpa bądź kosy, związanie rąk i nóg trupa lub podcięcie mu ścięgien, położenie nieboszczyka w grobie twarzą do dołu, wbicie mu cierni w język i pod paznokcie oraz wepchnięcie do ust kamienia, żelaza, monet czy wsypanie maku. Czasami zalecano też ćwiartowanie zwłok, palenie ich, zakopywanie na nieużytkach poza granicami wsi albo topienie w wodach lub bagnach, ewentualnie sypanie na grobach kamiennych kopców bądź wiercenie w mogiłach otworów i wle-

²⁰ J. Bohdanowicz, *Demonologia...*, *op. cit.*, s. 48–50; J. Kolczyński, *Jeszcze raz...*, *op. cit.*, s. 214–215, L. Pełka, *Polska demonologia...*, *op. cit.*, s. 168.

²¹ K. Moszyński, *Kultura ludowa...*, *op. cit.*, s. 661; J. Kolczyński, *Jeszcze raz...*, *op. cit.*, s. 216–218, L. Pełka, *Polska demonologia...*, *op. cit.*, s. 168.

²² L. Pełka, *Polska demonologia...*, *op. cit.*, s. 168–169; J. Kolczyński, *Jeszcze raz...*, *op. cit.*, s. 218–219.

wanie do środka wody święconej²³. Charakterystyczne jest zarazem, iż folklor nie dostarczał tak rozbudowanego zestawu wskazówek dotyczących możliwości ochrony w przypadku bezpośredniego ataku wampira. Powszechnie uznawano jedynie, że szansą na jego przeżycie jest doczekanie świtu, kiedy to demon powraca do grobu, traci swoją moc, a nawet zamienia się w czarną maź i bezpowrotnie ginie. Pomocne mogły być również pewne atrybuty chrześcijańskie, np. kreda święcona w dzień Trzech Króli, pasek św. Franciszka. Prócz tego niekiedy zalecano śmiało uderzenie napastnika w twarz albo ucieczkę w zaorane pole lub do najbliższej dzwonnicy, gdzie należało wprawić w ruch dzwon, którego dźwięk unicestwiał demona²⁴.

Między psychologią a ezoteryką

W serwisie YouTube narracje o wampirach energetycznych publikowane są regularnie przede wszystkim na dwóch rodzajach kanałów. Pierwsze dotyczą rozwoju osobistego i coachingu (np. Rafał Dudek, RobertMarchelTV, ProgreSówka). Drugie są poświęcone wiedzy o charakterze ezoterycznym i podejmują takie tematy, jak: rytuały magiczne, przepowiadanie przyszłości, numerologia, astrologia, tarot, runy i wiele innych podobnych zagadnień (np. Paulina Magdalena Moskalik, Wiedźma Malwina Mallefica, Jasnowidz Vanessa, Maria Bucardi). Poza tym temat ten pojawia się okazjonalnie na kanałach publikujących materiały o różnego rodzaju sensacjach i niewyjaśnionych zjawiskach (np. Inne Medium). Analiza materiałów publikowanych na tych kanałach pozwala stwierdzić, że mamy tu zarazem do czynienia z dwiema koncepcjami wampiryzmu. Pierwsza – którą określam roboczo jako psychologiczną – jest bardziej typowa dla narracji prezentowanych przez trenerów rozwoju osobistego, druga – którą proponuję nazwać ezoteryczną – częściej prezentowana jest w wypowiedziach specjalistów z dziedziny „wiedzy magicznej”. Choć koncepcje te różnią się w sposób fundamentalny, wielu autorów w swoich filmach dość swobodnie łączy je bądź też zdaje się nie dostrzegać ich odmierności.

Koncepcja psychologiczna polega na ujmowaniu wampiryzmu jako pewnego rodzaju zaburzeń bądź zakłóceń w sferze emocjonalnej. Określenie „wampir energetyczny” stosowane jest tu wymiennie z określeniami „wampir psychiczny” i „wampir emocjonalny”, przy czym pojęcie energii traktowane jest zasadniczo jako synonim emocji. Autorka kanału ProgreSówka podkreśla: „Poprzez energię mam na myśli pozytywne emocje, które w sobie mamy i które możemy wytworzyć. Jest to raczej ich zbiór, pewna całość samopoczucia, na którą się składają, niż pojedyncze emocje”²⁵. Słowo „wampir” ma w tym kontekście charakter metaforyczny, co narratorzy nie-

²³ J. Bohdanowicz, *Demonologia...*, *op. cit.*, s. 50–51; L. Pełka, *Polska demonologia...*, *op. cit.*, s. 169–170; J. Koleczyński, *Jeszcze raz...*, *op. cit.*, s. 219–221; K. Moszyński, *Kultura ludowa...*, *op. cit.*, s. 662–664.

²⁴ J. Koleczyński, *Jeszcze raz...*, *op. cit.*, s. 222.

²⁵ Paulina Wolska (wywiad, archiwum autora).

kiedy podkreślają, pokazując gestem cudzość, mówiąc o „tzw. wampirach” lub wprost stwierdzając, że należy odrzucić tę etykietę i zobaczyć, „jacy ludzie tak naprawdę się za nią kryją”²⁶. W tym ujęciu mianem wampira określa się człowieka, który w różny sposób – świadomie bądź nieświadomie – wywołuje negatywne emocje u spotykanych osób. Poprzez określone zachowania i wypowiedzi (np. narzekanie, plotkowanie, krytykowanie, agresję, arogancję) może on przy tym zarówno przenosić na ofiary swoje własne emocje, jak i sprawiać, że zaczynają one odczuwać złość, frustrację, lęk, zazdrość, niepewność czy poczucie niższości, które przeżywane przez innych sprawiają mu chwilową satysfakcję, poprawiają samopoczucie i samoocenę, a zarazem stanowią swoiste „paliwo” napędzające go do działania.

Co istotne, sam atak interpretowany jest tu zarazem w kategoriach chwilowej lub stałej dysfunkcji psychicznej ofiary, jako jej niewłaściwa czy nieadekwatna reakcja emocjonalna na zachowanie wampira, który postrzegany jest jako osoba w gruncie rzeczy słaba i nieszczęśliwa, próbująca kompensować własne braki poprzez unieszczęśliwianie innych. Jak zapewnia jeden z youtuberów, „przekonanie, że wampir energetyczny wysysa z nas energię, a my nie możemy nic z tym zrobić, jest bzdurą, tak jak to, że słowa ranią. Wampiry energetyczne nie ranią, to ty sam się ranisz, bo jesteś tak delikatny; wystarczy słowo krytyki, że masz brzydkie buty, a ty już masz zepsuty humor – tak łatwo tobą sterować”²⁷.

W przeciwieństwie do takiego ujęcia koncepcja ezoteryczna zakłada, że wampir w sposób dosłowny pozbawia swą ofiarę czegoś, co jest jej niezbędne do prawidłowego funkcjonowania, a co określa się tu mianem energii. Status ontologiczny owej energii jest niejednoznaczny. Nie jest do końca jasne, czy należy ją rozumieć w kategoriach zjawisk duchowych, emocjonalnych, czy też – na co wskazują liczne sformułowania – ma ona wymiar w jakimś sensie czy stopniu materialny, dla większości ludzi pozostając jednak niewidoczna i niewyczuwalna. Ta druga opcja wyraźnie dochodzi do głosu w niektórych opisach ataków, gdzie mówi się na przykład o tym, że „kiedy wampir energetyczny podcepi się pod nas (...), zabierając swoją mackę, przez którą pobierał energię, bardzo często pozostawia dziurę, nie załata tej naszej aury, tego naszego pola energetycznego, no i (...) nasza życiowa energia wypływa w eter”²⁸. Jak widać, energia nabiera tu wyraźnych cech materialnych. Jest lokowana w czymś określanym jako aura lub pole energetyczne, co ma konkretne właściwości fizyczne (wielkość, wytrzymałość), a także pobierana przez swego rodzaju przedmiot nazywany macką. Konsekwencją ataku wampira jest zaś nie tylko bezpośrednia kradzież energii, ale też uszkodzenie owego swoistego pojemnika i dalszy jej wyciek przez pozostawione otwory. Energia jawi się tu więc jako coś na podobieństwo niewidocznego gazu, który może zostać wypompowany, może także ulatniać się

²⁶ RobertMarchelTV, *Wampiry energetyczne. Jak sobie z nimi radzić?*, <https://www.youtube.com/watch?v=HhMBA3Sw8TU&list=PLgmx6UvaMLHk5tDvmFL0PfuPjp-sRT7Y&index=7> (dostęp: 1.03.2017).

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Joanna Wiśniewska, *Wampiry energetyczne...*, *op. cit.*

z nieszczelnego naczynia. Z drugiej strony, jak podkreśla Maria Bucardi, „energia życiowa to nie są ani substancje fizyczne, ani zjawiska psychiczne. To coś, czego nie da się zdefiniować jednym słowem, [ponieważ] to tak, jakby próbować opisać boskość. (...) Emocje zaś to jakby narzędzie – poprzez nie można tę energię pobrać, podłączyć się właśnie poprzez wywołanie określonej emocji”²⁹.

Tak rozumiany wampiryzm energetyczny jest zjawiskiem, które z jednej strony wpisuje się w synkretyczne koncepcje kosmologiczne i antropologiczne obecne w różnych nurtach ruchu New Age, gdzie energia (określana też często jako moc) stanowi jedno z kluczowych i paradygmatycznych pojęć³⁰. Koncepcje te łączą elementy europejskiej gnozy oraz dziewiętnastowiecznego okultyzmu (np. panteizm, ciała astralne/subtelne) z ideami wywodzącymi się z religii Dalekiego Wschodu. Podstawowym punktem odniesienia jest tu – jak się wydaje – pochodzące z filozofii chińskiej pojęcie energii życiowej (*qi*), która ma być manifestacją wszelkich zjawisk natury/kosmosu, a zarazem ulegać ciągłym przemianom i przybierać formy zarówno fizyczne (widzialne), jak i duchowe (niewidzialne)³¹. Pewne znaczenie ma również zaczerpnięta z tantryzmu idea centrów „subtelnej energii” (czakr, czakramów). W samej koncepcji wampiryzmu oraz różnych aspektach jego szczegółowych opisów widać także wyraźne wpływy wywodzącego się z Japonii systemu *reiki*, który wokół pojęcia energii tworzy rozbudowany zbiór wyobrażeń i praktyk³².

Z drugiej strony można tu dostrzec pewne analogie do działalności ludowych strzygoni, które w bezpośrednim kontakcie też pozbawiały człowieka istotnej substancji życiowej (krwi), często zarazem naruszając skórę ofiar i pozostawiając na niej charakterystyczne ślady. Analogia ta ma szerszy wymiar i odnosi się do wspomnianych wcześniej ogólnych właściwości ludowej demonologii. Przyjmuje się tu założenie, że byty duchowe funkcjonują do pewnego stopnia tak samo jak byty materialne, podlegając pewnym uwarunkowaniom, ograniczeniom i oddziaływaniom fizycznym, dotyczącym np. przemieszczania się, możliwości działania czy przebywania w pewnych miejscach. Zgodnie z taką koncepcją pobieranie energii odbywa się poprzez „podłączenie się” czy „podpięcie” do jakiejś osoby. Choć dość często pojawiają się opinie, że kradzież energii jest możliwa na odległość (np. poprzez rozmowę telefoniczną, maila czy forum internetowe), to większość wypowiadających się na ten temat autorów jest zgodna co do tego, że niebezpieczeństwo takiego wampirycznego „podpięcia” jest zdecydowanie większe w sytuacji bezpośredniego kontaktu z napastnikiem. Skuteczność ataku wampira zależy więc – przynajmniej w początkowej fazie – od przestrzennej bliskości ofiary. Zależy jednak także od jej fizycznego osłabienia wynikającego np. ze zmęczenia, choroby czy ulegania szkodliwym nałogom. Na podobnej zasadzie zakłada się tu również, że funkcjonowanie

²⁹ Maria Bucardi (wywiad, archiwum autora).

³⁰ A.E. Kubiak, *Jednak New Age*, Jacek Santorski & Co Agencja Wydawnicza, Warszawa 2005, s. 66–67.

³¹ W. Bockenheimer, S. Bednarek, J. Jastrzębski (oprac.), *New Age. Encyklopedia Nowej Ery*, Astrum, Wrocław 1996, s. 93–95.

³² P. Moźdzynski, *Duchowość ponowoczesna. Ruch reiki w Polsce*, Nomos, Kraków 2004, s. 93–170.

negatywnych bytów energetycznych podlega pewnym fizycznym ograniczeniom. Dlatego też np. „lubią się [one] chować w kątach (...), w miejscach, w których się nie sprząta, w których są jakieś pajęczyny (...)”³³. Ruch, sprzątanie, zamiatanie to czynności, które w kulturach ludowych traktowano jako działania odstrasające istoty duchowe i demoniczne. Stąd na przykład zakaz wykonywania pewnych prac i gwałtownych ruchów w okresach świąt zadusznych oraz stosowanie miotły w zabiegach apotropeicznych³⁴.

Specyficznie ambiwalentny charakter energii uwidacznia się również w przekonaniach dotyczących możliwości jej obserwowania. Pozostając zasadniczo niewidzialna, może być ona jednak niekiedy dostrzegana w postaci światła o zróżnicowanej barwie. Tym samym niektóre osoby są w stanie zobaczyć, jak wygląda atak wampira energetycznego. Jeden z ekspertów stwierdza na swoim wideoblogu: „Osoby takie jak ja, które potrafią uchwycić braki energetyczne wokół danej jednostki, dostrzegają okropny obraz, widząc klócających się ludzi. Obie aury przenikają się, a w miejscach przecięcia zabarwiają się na ognisty pomarańcz i czerwień. W momencie, kiedy jeden z uczestników klótni zwycięża, a przegrany ustępuje, bardzo łatwo można zauważyć, jak aury ponownie oddzielą się. Aura zwycięzcy jest wtedy naprawdę duża i rozdęta, przybiera na rozmiarze i sile promieniowania. Aura zwyciężonego wydaje się z kolei zapadnięta w sobie jak balon, który nagle stracił powietrze”³⁵. Charakterystyczne jest przy tym, że podobnie jak w wierzeniach ludowych zdolność dostrzegania obecności bytów niematerialnych przypisuje się tu trzem kategoriom istot: osobom znajdującym się w sytuacji liminalnej (np. dzieci, ludzie „na łożu śmierci”); osobom, które na skutek własnych starań lub wrodzonych właściwości posiadają taką umiejętność; niektórym zwierzętom. Dlatego też, jak mówi Grace Carter, w przypadku kontaktu z wampirami energetycznymi „dzieci (...), szczególnie niemowlęta, (...) i zwierzęta od razu widzą, kto jest kto – szczególnie koty – i będą uciekać, i będą się chować; psy będą czekać, a dzieci zaczną płakać (...), bo nie wiedzą, o co chodzi, ale widzą tę energię, i im jest ciemniejsza, tym bardziej przerażająca, i będą płakać”³⁶.

W ezoterycznej koncepcji wampiryzmu zakłada się również zwykle, że złodziejami energii mogą być istoty o różnym statusie ontologicznym. Prócz „zwykłych” wampirów, którymi są osoby żywe – często zresztą znajomi lub członkowie rodziny

³³ Paulina Magdalena Moskalik, *Zabezpieczenia energetyczne, byty, wampiry, ochrona, promieniowania*, <https://www.youtube.com/watch?v=k-mf6dhxDTU&list=PLgmx6UvaMLHk5tIDvmFL0PfUPjp-sRT7Y&index=12> (dostęp: 1.03.2017).

³⁴ K. Zawistowicz, *Momenty zaduszkowe w obrzędach świąt Bożego Narodzenia*, „Wiedza i Życie” 1931, nr 12, s. 856–857; P. Grochowski, P. Staroń, *Zmora. O heterogeniczności ludowych wierzeń demonicznych*, w: D. Brzostek, A. Kobus, M. Markocki (red.), *Potworna wiedza. Horror w badaniach kulturowych*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2016, s. 40.

³⁵ YOGA de la VIDA Greg, *Wampiry energetyczne – złodzieje energii życiowej*, https://www.youtube.com/watch?v=akS2Ff_QUaU&list=PLgmx6UvaMLHk5tIDvmFL0PfUPjp-sRT7Y&index=5 (dostęp: 1.03.2017).

³⁶ Grace Carter, *Energetyczne wampiry i ich wpływ na nas*, https://www.youtube.com/watch?v=04W-W_5qMEPs&list=PLgmx6UvaMLHk5tIDvmFL0PfUPjp-sRT7Y&index=9 (dostęp: 1.03.2017).

– wskazuje się tu na istnienie odmian bardziej niebezpiecznych w postaci dusz zmarłych, demonów, duchów natury czy bytów astralnych. Na uwagę zasługuje zwłaszcza bliski ludowym wyobrażeniom sposób ujmowania wampiryzmu energetycznego jako pośmiertnej egzystencji dusz ludzi złych lub zmarłych nienaturalną śmiercią, np. samobójców. Zgodnie z nim „taka dusza, gdy nie odejdzie w stronę światła (...), zostaje tutaj zawieszona pomiędzy planami egzystencji; może się bać tego, że trafi do piekła (...). Ta energia, którą miał[a], żeby przejść na drugą stronę, w stronę światła, ulega wyczerpaniu po pewnym czasie i nie pozostaje [jej] nic innego, jak szukać energii gdzieś indziej. I ją znajduje – znajduje piękną życiodajną energię człowieka”³⁷.

Ezoteryczna koncepcja wampiryzmu energetycznego cechuje się jeszcze jedną charakterystyczną niejednoznacznością. Otóż obok idei kradzieży energii, która jawi się jako swoista analogia do krwi czy tlenu, występuje tu równoległe powszechne przekonanie, iż w kosmosie mamy do czynienia ze swoistą „gospodarką energetyczną”, czyli ciągłą wymianą energii pomiędzy różnymi bytami. Ważne jest przy tym, że – inaczej niż w przypadku krwi czy tlenu – ilość energii w kosmosie pozostaje zawsze taka sama, a w dodatku obok energii pozytywnych (dobrych, dodatnich, jasnych) występują tu także energie negatywne (złe, ujemne, ciemne), które mają szkodliwy wpływ na funkcjonowanie człowieka. Takie założenie skutkuje pojawieniem się pewnych komplikacji w opisie działalności wampirów energetycznych. Z jednej strony okazuje się bowiem, że ich ataki mogą mieć w pewnych okolicznościach skutki pozytywne, polegające na tym, że z ofiary wyszana zostaje również ta zła energia, na miejsce której można następnie wprowadzić energię dobrą. Z drugiej strony w tym kontekście mówi się tu bardzo często o emanowaniu czy promieniowaniu złymi energiami, a w konsekwencji okazuje się nierzadko, że ludzie czy byty określane mianem wampirów mogą zarówno kraść dodatnią energię swym ofiarom, jak i przekazywać im swoją energię ujemną. W takim wariacie „logika” funkcjonowania wampirów energetycznych w znacznym stopniu odbiega od zasad, zgodnie z którymi miały działać występujące w ludowych wierzeniach strygonie i upiory, wpisując się zarazem w synkretyczną koncepcję „gospodarki energetycznej” pojawiającą się w różnych nurtach wiedzy ezoterycznej³⁸.

Sztuka interpretacji

Publikowane w serwisie YouTube narracje o wampirach energetycznych mają w znacznej mierze wymiar praktyczny i poradnikowy. Nie koncentrują się one ani na prezentowaniu samej koncepcji wampiryzmu (została ona przeze mnie zrekonstruowana na podstawie rozporoszonych uwag), ani na szczegółowych relacjach na temat

³⁷ Wiedźma Malwina Mallefica, *Jak rozpoznać wampiryzm energetyczny i jak się bronić*, https://www.youtube.com/watch?v=WVKPB6_draI&list=PLgmx6UvaMLHk5tIDvmFL0PfUPjp-sRT7Y&index=4 (dostęp: 1.03.2017).

³⁸ P. Możdżyński, *Duchowość...*, *op. cit.*, s. 118–121.

osobistych kontaktów z wampirami (te z kolei pojawiają się dość często w komentarzach umieszczanych pod filmami). Podobnie jak w ludowych przekazach na temat strzygoni, w filmach zamieszczanych w serwisie YouTube dominują dwa aspekty. Pierwszy odnosi się do wiedzy na temat tego, jak rozpoznać, iż jest się ofiarą wampira energetycznego. Drugi dotyczy sposobów radzenia sobie w sytuacji kontaktu z taką osobą.

W pierwszym zakresie ezoteryczni eksperci i trenerzy rozwoju osobistego, opisując typowe cechy ludzi określanych mianem wampirów energetycznych, dostarczają w istocie zestawu wskazówek mających posłużyć do zinterpretowania zachowań osób, z którymi się spotykamy, a zarazem zdiagnozowania przyczyn własnych dolegliwości psychicznych i fizycznych. Charakterystyczne jest przy tym podkreślanie trudności z rozpoznawaniem takich ludzi, którzy „mogą przyzwoicie funkcjonować w społeczeństwie”³⁹. Jak zauważa Joanna Wiśniewska, wampir energetyczny „to nie jest typ z kłami, z peleryną i nie zamienia się w nietoperza”. Wskazówki dotyczące rozpoznania osób uprawiających wampiryzm można podzielić na dwie zasadnicze odmiany. Pierwsza dotyczy obserwacji i interpretacji własnego zachowania i samopoczucia. Mówi się tu przede wszystkim o negatywnych i trudnych do wytłumaczenia odczuciach, jakie nagle pojawiają się w trakcie spotkania z jakąś osobą lub tuż po nim. Paleta możliwości jest szeroka: zmęczenie, senna, smutek, trudności z koncentracją i myśleniem, brak ochoty do działania, zniechęcenie, spadek poczucia własnej wartości, pesymizm, ogólne pogorszenie samopoczucia, zatracenie wrażliwości na piękno, a także irytacja, zdenerwowanie czy nieuzasadniona agresja. Nierzadko wspomina się też o dolegliwościach fizycznych, takich jak bóle głowy i mięśni, zawroty głowy, zaburzenia w jedzeniu czy ucisk na splotcie słonecznym. Podkreśla się przy tym, że w dłuższej perspektywie objawy takie mogą się nasilać, prowadząc do poważnej choroby, a nawet śmierci. Druga grupa wskazówek jest związana z zachowaniem i cechami ludzi podejrzewanych o wampiryzm energetyczny, którzy z jednej strony mają posiadać „wybujałe ego” i być aroganccy, ekspansywni czy wręcz agresywni, z drugiej strony ukazują się ich jako „biedne sierotki” lub wiecznych malkontentów, którzy nieustannie narzekają, krytykują, plotkują, proszą o pomoc, próbują wzbudzać litość albo są zakłamanymi, udając chorych lub wymagając od innych więcej niż od siebie. Często mówi się zarazem, że sygnałem wampiryzmu energetycznego może być uleganie nałogom (palenie papierosów, alkoholizm, narkomania, hazard), a także nieumiarkowanie w jedzeniu i piciu oraz kontaktach seksualnych. Sporadycznie wspomina się o „podejrzanych” cechach wyglądu, stwierdzając, iż „osoby, które są wampirami energetycznymi, zazwyczaj są blade, (...) gdy pierwszy raz widzimy te osoby, to mamy wrażenie, że one są zmęczone, że są jakieś takie przytłumione, a ich

³⁹ Wiedźma Malwina Mallefica, *Jak rozpoznać...*, *op. cit.*

wzrok, ich cała osobowość jest jakaś taka szara, jakby brakowało w niej energii po prostu”⁴⁰.

W drugim aspekcie współczesnych narracji wampirycznych mamy najczęściej do czynienia z zestawem praktycznych rad i propozycji konkretnych działań. Działania te mają wywołać określone zmiany w rzeczywistości, korzystne z punktu widzenia podejmujących je osób. Skutkiem powinna być poprawa jakości życia zarówno w jego wymiarze fizycznym, jak i emocjonalnym czy duchowym. Zauważalna jest tu zarazem wyraźna odmienność proponowanych metod działania. W obrębie ezoterycznej koncepcji wampiryzmu energetycznego zaleca się przede wszystkim różne formy odizolowania się ofiary od agresora, którego należy unikać lub wyznaczyć mu wyraźne granice w kontaktach, a nawet zerwać takie kontakty zupełnie. Jak stwierdza jedna ze specjalistek, „należy nauczyć się zamknąć drzwi mieszkania i takiej osoby nie wpuścić”⁴¹. Takie zamykanie rozumiane bywa też niekiedy w sposób metaforyczny jako unikanie nadmiernego otwierania się przed nowo poznanymi osobami i ostrożność w prowadzeniu z nimi szczerych rozmów.

Prócz izolacji wskazuje się tu jednak jeszcze na dwa inne typy praktyk. Pierwszy odwołuje się do wspomnianej wcześniej idei „gospodarki energetycznej”. Z jednej strony zaleca się różnego rodzaju działania zabezpieczające przed kradzieżą energii (np. noszenie czarnego turmalinu lub tybetańskiego sztyletu *phurba*) albo oczyszczające złe energie pozostawione przez wampira (np. okadzanie szałwią, kąpiel pod prysznicem lub w wodzie z solą, specjalny obrzęd oczyszczający), z drugiej strony wskazuje się na sposoby umożliwiające uzupełnienie skradzionej energii, np. poprzez stworzenie w domu specjalnego „miejsca mocy”, otworzenie się na „wibracje wszechświata” bądź wykonywanie ulubionych czynności, które pozwalają nam „cieszyć się życiem”. W perspektywie ezoterycznej duży nacisk kładzie się wreszcie na skuteczność samego uświadomienia sobie wampirycznej relacji oraz umiejętności zachowywania spokoju i opanowania własnych emocji w sytuacji kontaktu z wampirem, w czym pomagać ma przede wszystkim medytacja.

Inaczej opisywane są praktyki „antywampiryczne” w perspektywie psychologicznej. Tutaj przede wszystkim zamiast izolacji zaleca się zmianę własnego podejścia do problemu. Zmiana ta może polegać na całkowitym ignorowaniu pewnych osób („Cokolwiek zrobisz, nie tłumacz się. Nie wdawaj się w dyskusję. Wampir energetyczny traktuje nasze słowa jako zachętę do ataku”⁴²) lub przyjęciu postawy asertywnej i nieuleganiu wpływom wampira, który dąży do tego, żebyśmy zachowywali się tak samo jak on (np. narzekali, plotkowali) albo czuli to samo co on (np. złość, zazdrość,

⁴⁰ Maria Bucardi, *Wampiryzm, wampiry, utrata energii i jak się bronić oraz turmalin Schörl*, <https://www.youtube.com/watch?v=prQu1BkwrYM&list=PLgmx6UvaMLHk5tIDvmFL0PUPjp-sRT7Y&index=10> (dostęp: 1.03.2017).

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Jasnowidz Vanessa, *Wampiry emocjonalne. Jak się ochronić przed osobami przebywającymi razem z nami pod jednym dachem?*, <https://www.youtube.com/watch?v=DrhAB86xkQA&list=PLgmx6UvaMLHk5tIDvmFL0PUPjp-sRT7Y&index=14> (dostęp: 1.03.2017).

żał). Co ciekawe, wskazuje się tu zarazem na korzyści płynące z kontaktów z osobami o skłonnościach wampirycznych. Wywoływane przez nie negatywne emocje pomagają bowiem dostrzec nasze własne słabe punkty i pozwalają uzmysłowić sobie, jakie problemy powinniśmy jeszcze „przepracować”. Takich kontaktów nie należy więc unikać, tylko trzeba wykorzystać je jako swoisty poligon doświadczalny w procesie rozwoju osobistego. W tej perspektywie wskazuje się nawet na możliwość niesienia pomocy wampirom energetycznym. Błędem jest co prawda krytykowanie ich zachowań oraz próba ich zmiany, jednak poprzez akceptację, rozmowę, udzielenie wsparcia i dawanie pozytywnego przykładu możemy być nie tylko odporni na wpływ takich osób, ale także „ciągnąć je w górę”, zainspirować do zmiany i nauczyć innego podejścia do życia.

Opowieści o wampirach energetycznych, podobnie jak ludowe podania o strzygoniach, są częścią szerszych systemów wiedzy. Jak wspomniałem wcześniej, z jednej strony wchodzi one w skład koncepcji z zakresu coachingu i rozwoju osobistego, z drugiej strony są włączane w synkretyczny system popularnej wiedzy ezoterycznej o podłożu gnostyckim. W obu przypadkach podobna jest jednak funkcja prezentowanych narracji. Dostarczają one zestawu wskazówek, mających posłużyć do zdiagnozowania sytuacji życiowych związanych z określonymi trudnościami, problemami czy niebezpieczeństwami oraz do podjęcia takich działań, które pozwolą owe trudności przezwyciężyć lub też skutecznie się przed nimi zabezpieczyć. Charakterystyczne jest przy tym, że w wariacie ezoterycznym jako źródło zagrożenia wskazuje się szkodliwą działalność konkretnej istoty, której ontologia i/lub rodzaj aktywności w wielu sytuacjach okazują się zaskakująco bliskie specyfice obecnego w ludowych wierzeniach strzygonia, ponieważ tu również często mamy do czynienia z duszami zmarłych (lub innymi bytami duchowymi), działalnością niejawną, wysysaniem niewidocznej substancji niezbędnej do życia oraz zakłócaniem „naturalnego” porządku egzystencji. W wariacie psychologicznym te analogie są oczywiście mniej wyraźne, choć warto pamiętać, że i tu mowa jest o problemach i niebezpieczeństwach związanych ze sferą emocjonalną, a więc zasadniczo niewidzialną. W obu wersjach można zatem dostrzec bliską tradycyjnym koncepcjom światopoglądowym ideę wiedzy o ukrytych aspektach rzeczywistości, która polega na umiejętności prawidłowego odczytywania systemu znaków wskazujących na zagrożenia i możliwości, jakie napotyka człowiek, obcując ze światem mającym wymiar nie tylko materialny i widzialny, ale także duchowy/emocjonalny i niewidzialny. Prawidłowa interpretacja takiej złożonej i niejednorodnej rzeczywistości umożliwia z kolei przyjęcie wobec niej adekwatnej postawy i odpowiednie w stosunku do danych okoliczności zachowanie, wymagające także znajomości określonych zasad działania.

Ostatecznie można więc powiedzieć, że o ile na poziomie substancjalnym analogie między ludowymi narracjami o strzygoniach a tutorialami z zakresu wampiryzmu energetycznego są fragmentaryczne i dość powierzchowne (głównie dlatego, że podstawowym kontekstem kształtowania się ich znaczeń są popularne wersje różnych koncepcji psychologicznych lub ezoterycznych, a nie tradycyjny światopo-

gląd ludowy), to na poziomie funkcjonalnym zbieżności te są dużo bardziej wyraźne i zasadnicze. Krótko mówiąc, oglądanie w serwisie YouTube filmów o wampirach energetycznych (a także czytanie poświęconych tej tematyce forów czy blogów internetowych) spełnia dokładnie taką samą funkcję, jaką dawniej spełniały przekazywane ustnie opowieści o strzygoniach.

Różnica między dawną a współczesną wiedzą o wampirach polega na tym, że obecnie nie mamy do czynienia z jednym, względnie stabilnym i koherentnym systemem wyobrażeń o świecie. Skutkuje to tym, że alternatywne koncepcje i interpretacje wampiryzmu energetycznego istnieją obok siebie i wchodzą ze sobą w dynamiczne relacje. Tym samym zmienia się status przekazywanej wiedzy. Tradycyjne opowieści demoniczne, funkcjonując w obrębie kultur postfiguratywnych, służyły transmitowaniu pewnej i trwałej wiedzy „nieocenionych przodków”⁴³. Choć znaczna część osób prowadzących wideoblogi występuje w roli ekspertów, niekiedy nawet przybierając rolę swoistych duchowych przewodników, to kontekst, w jakim funkcjonują ich wypowiedzi, sprawia ostatecznie, iż nie mamy tu do czynienia z wiedzą pewną i trwałą, przekazywaną „z pokolenia na pokolenie”, lecz z wiedzą wypracowywaną, negocjowaną oraz uzupełnianą i modyfikowaną w obrębie „jednego pokolenia”. Jak wspomniałem na wstępie, publikowanym w serwisie YouTube filmom o wampiryzmie energetycznym towarzyszą liczne komentarze, stanowiące nie tylko świadectwa odbioru, ale będące zarazem swego rodzaju kontynuacją narracji zaprezentowanych w materiałach wideo. W komentarzach tych dochodzi zarówno do potwierdzania przedstawionych koncepcji oraz ich uwiarygodniania poprzez relacjonowanie własnych doświadczeń, jak i negocjowania ich, polemizowania z nimi lub oferowania modeli alternatywnych. Mamy tu więc do czynienia z dynamicznym procesem uzgadniania i weryfikowania oferowanych wskazówek i modeli interpretacyjnych, który można zilustrować trzema reprezentatywnymi przykładami.

W odpowiedzi na materiał opublikowany przez Marię Bucardi jeden z widzów stwierdza: „Moja kochana babcia jest wampirem energetycznym. Żyje sama i skupia się na swoich chorobach. Mama robi wszystko, żeby było jej lepiej, a babcia nadal ma złe nastawienie. Moja mama po rozmowach z nią jest wyczerpana psychicznie. Nie jestem zły na babcię, dlatego w bliskiej przyszłości zakupię białą szafnię i może kiedyś kupię ten kamień. Dziękuję i postaram się pomóc babci pozytywnym myśleniem. Pozdrawiam!”

Z kolei zalecane przez Grace Carter zerwanie kontaktów z wampirami spotyka się z krytyczną reakcją jednego z widzów, który proponuje inne rozwiązanie problemu, nie podważając zarazem samej koncepcji wampiryzmu energetycznego: „To nie takie proste... Bo jak odsunąć się od syna, ojca, matki, którzy piją, biorą narkotyki, są chorzy psychicznie, potrzebują naszej pomocy??? Nie zgadzam się na taką receptę. Trzeba znaleźć w sobie siłę i pozytywną energię, żeby emanować, obdarzać nią innych, którzy nie są tak jak my uduchowieni, mądrzy, dobrzy... Zając się sobą???”

⁴³ M. Mead, *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*, przeł. J. Hołówka, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1978, s. 25–64.

To dość egoistyczne; można cieszyć się życiem, jeśli zrobimy coś także dla innych, nie tylko dla siebie. Grace, w gruncie rzeczy taka postawa, którą polecasz, skazuje nas na samotność (złota klatka)... Cóż z tego, że wnosimy się w wyższe wymiary energetyczne, mamy piękną aurę, jesteśmy uduchowieni, skoro nie dzielimy się z innymi tym, co mamy najlepszego?”

Istnieje wreszcie wielu odbiorców, którzy w zdecydowany sposób dystansują się od prezentowanych w filmach koncepcji i wskazówek, przyjmując przy tym różne postawy, od forsowania własnych koncepcji („Może by tak plebs przeczytał troszkę o fizyce, że ludzie mają różne ładunki elektrostatyczne i niektórzy źle na siebie działają”), przez agresywną negację („kumpel chce się napić z kimś wódki, bo go dupa zdradziła, jest załamany, chce się wygadać, a ja z nim nie pójdę, bo jest wampirem energetycznym, kurwa, ludzie, dajcie spokój z tymi modami, jak nie na diety (...), to na wampiry”), po ironię („To czosnek i krzyż już nie działają?”) i różnego rodzaju żarty („Mój odkurzacz jest takim wampirem energetycznym. Pobiera 1600 W. Na szczęście bardzo słabo wysysa!”, „Uwaga, podaję najślawniejszych polskich wampirów energetycznych: Petru, Michnik, Schetyna, Lis, Olejnik”).

Opisany sposób funkcjonowania publikowanych w serwisie YouTube materiałów filmowych na temat wampirów energetycznych pozwala potwierdzić zasygnalizowaną we wstępie tezę, że współczesna wiedza na temat wampiryzmu jest wytwarzana i transmitowana za pomocą narracji o wyraźnym charakterze folklorystycznym. Cechą tych narracji jest bowiem to, że – tak samo jak dawne opowieści ludowe – przybierają one postać względnie ustabilizowanych tekstów odwołujących się do określonych formuł poznawczych i stereotypów, które zarazem funkcjonują w żywych, interaktywnych sytuacjach komunikacyjnych. Komunikacja ta jest co prawda zapośredniczona przez technologie cyfrowe, jednak odbiór przekazów polega tu ewidentnie nie tylko na ich oglądaniu lub czytaniu, ale także na ocenianiu, komentowaniu, relacjonowaniu własnych doświadczeń, zadawaniu pytań czy podejmowaniu dyskusji z autorami oraz innymi widzami/czytelnikami. Takie charakterystyczne dla folkloru sytuacje wykonawczo-odbiorcze konstituują zarazem wspólnoty interpretacyjne, które w toku wymiany informacji, poglądów i ocen negocjują i wypracowują, a następnie utrwalają i rozpowszechniają określone wzorce rozumienia rzeczywistości oraz adekwatne do nich zasady działania.

Bibliografia

Źródła

- Bączkowski S., *Czy można oszukać przeznaczenie, czyli po co człowiekowi dusza?*, Złote Myśli, Gliwice 2016.
- Bernstein A.J., *Emocjonalne wampiry*, przeł. J. Kubiak, Świat Książki, Warszawa 2006.
- Maciejko K., *Fitness dla duszy*, Wydawnictwo Samsara, Białystok 2016.

- Maciąg A., „*Wampiry energetyczne*” – jak sobie z nimi radzić?, <http://agnieszkamaciąg.pl/wampiry-energetyczne/> (dostęp: 18.07.2017).
- Maćkiewicz S., *Czy wampiry energetyczne naprawdę wysysają z nas energię?*, Forum o Zdrowiu i Kobiecie, [http://www.fozik.pl/artykul/czy-wampiry-energetyczne-naprawde-wysysaja-z-nas-energie/11984](http://www.fozik.pl/artykul/czy-wampiry-energetyczne-naprawde-wysysaja-z-nas-energie/) (dostęp: 18.07.2017).
- Slate J.H., *Psychiczne wampiry są wśród nas*, przeł. J. Piekut, Oficyna Wydawnicza ABA, Warszawa 2004.
- Trafny R., *Jak uwolnić się z psychicznego bagna?*, e-book [b.r. i m.w.].
- Strona internetowa *Na tropie bezimiennych*, <http://tropieniewampirow.blogspot.com/> (dostęp: 18.07.2017).

Materiały wideo

- Agnieszka Tarocistka, [*Ataki energetyczne, Wampiry*] *Wampiry energetyczne: symptomy, ochrona*, <https://www.youtube.com/watch?v=8ICuzl4saEQ&list=PLgmx6UvaMLHk5tIDvmFL0PfUPjp-sRT7Y&index=18> (dostęp: 19.07.2017).
- aron jasnowidz, *Diagnozowanie ludzi – wampiry energetyczne – ciemna energia w przestrzeni*, <https://www.youtube.com/watch?v=PrH8XyzPDWQ&list=PLgmx6UvaMLHk5tIDvmFL0PfUPjp-sRT7Y&index=19> (dostęp: 19.07.2017).
- aron jasnowidz, *Wampir energetyczny: jak przestać nim być, dusze z mroku*, <https://www.youtube.com/watch?v=Dk2r0IdIPwo&list=PLgmx6UvaMLHk5tIDvmFL0PfUPjp-sRT7Y&index=20> (dostęp: 19.07.2017).
- ARTUVIA Oczyszczanie energetyczne, *Wampiryzm energetyczny*, <https://www.youtube.com/watch?v=Zp6KdJXcJR8&list=PLgmx6UvaMLHk5tIDvmFL0PfUPjp-sRT7Y&index=24> (dostęp: 19.07.2017).
- Czarownica Joanna Wiśniewska, *Wampiry energetyczne*, <https://www.youtube.com/watch?v=e-cekfdx-ZQ&list=PLgmx6UvaMLHk5tIDvmFL0PfUPjp-sRT7Y&index=2> (dostęp: 19.07.2017).
- Grace Carter, *Energetyczne wampiry i ich wpływ na Nas*, https://www.youtube.com/watch?v=04WW_5qMEPs&list=PLgmx6UvaMLHk5tIDvmFL0PfUPjp-sRT7Y&index=9 (dostęp: 19.07.2017).
- Inne Medium, *Jak rozpoznać wampira energetycznego?*, <https://www.youtube.com/watch?v=v1Nzadrm1oU&list=PLgmx6UvaMLHk5tIDvmFL0PfUPjp-sRT7Y&index=1> (dostęp: 19.07.2017).
- Jakub Ławniczak, *Jak wampiry emocjonalne odbudowują siebie po nieudanych relacjach*, https://www.youtube.com/watch?v=pp0Tn_HvOwA&list=PLgmx6UvaMLHk5tIDvmFL0PfUPjp-sRT7Y&index=21 (dostęp: 19.07.2017).
- Jasnowidz Vanessa, *Wampiry energetyczne (ochrona) – Jasnowidz Vanessa*, <https://www.youtube.com/watch?v=X0CYEPQSlwA&list=PLgmx6UvaMLHk5tIDvmFL0PfUPjp-sRT7Y&index=13> (dostęp: 19.07.2017).
- Jasnowidz Vanessa, *Wampiry emocjonalne. Jak się ochronić przed osobami przebywającymi razem z nami pod jednym dachem?*, <https://www.youtube.com/watch?v=DrhAB86xkQA&list=PLgmx6UvaMLHk5tIDvmFL0PfUPjp-sRT7Y&index=14> (dostęp: 19.07.2017).

- Jasnowidz Vanessa, *Jak obronić się przed wampirem energetycznym? „Książka o wampirach”, czy warto być „wampirem”?*, <https://www.youtube.com/watch?v=VQIWGapLJc&list=PLgmx6UvaMLHk5tIDvmFL0PfUPjp-sRT7Y&index=15> (dostęp: 19.07.2017).
- Jasnowidz Vanessa, *„Wampiry energii”, czy warto być „wampirem”? Dlaczego nie warto być wampirem energetycznym?*, <https://www.youtube.com/watch?v=AZ8Cw2LNG-o&list=P Lgmx6UvaMLHk5tIDvmFL0PfUPjp-sRT7Y&index=16> (dostęp: 19.07.2017).
- Maria Bucardi, *Mój mąż lub żona jest wampirem energetycznym. Toksyczni ludzie, wampiryzm*, spotkanie z Marią Bucardi, <https://www.youtube.com/watch?v=e3BwgDQeq0A&list=PLgmx6UvaMLHk5tIDvmFL0PfUPjp-sRT7Y&index=11> (dostęp: 19.07.2017).
- Maria Bucardi, *Wampiryzm, wampiry, utrata energii i jak się bronić oraz turmalin Schörl – Maria Bucardi rytuały*, <https://www.youtube.com/watch?v=prQu1BkwrYM&list=PLgmx6UvaMLHk5tIDvmFL0PfUPjp-sRT7Y&index=10> (dostęp: 19.07.2017).
- ozzy1333, *Wampiry emocjonalne 2 0*, <https://www.youtube.com/watch?v=vZWuTNnaabM&list=PLgmx6UvaMLHk5tIDvmFL0PfUPjp-sRT7Y&index=23> (dostęp: 19.07.2017).
- Paulina Magdalena Moskalik, *Zabezpieczenia energetyczne, byty, wampiry, ochrona, promieniowania*, <https://www.youtube.com/watch?v=k-mf6dhxDTU&list=PLgmx6UvaMLHk5tIDvmFL0PfUPjp-sRT7Y&index=12> (dostęp: 19.07.2017).
- ProgreSówka, *Ludzie, na których warto uważać – Wampiry energetyczne. (+ Ćwiczenie)*, <https://www.youtube.com/watch?v=W1wsfcfdEA&list=PLgmx6UvaMLHk5tIDvmFL0PfUPjp-sRT7Y&index=6> (dostęp: 19.07.2017).
- Rafał Dudek, *Wampir Energetyczny – jak się bronić i uodpornić na narzekających ludzi?*, <https://www.youtube.com/watch?v=HwoQCbyKXsG&list=PLgmx6UvaMLHk5tIDvmFL0PfUPjp-sRT7Y&index=8> (dostęp: 19.07.2017).
- Robert Marchel, *Wampiry energetyczne. Jak sobie z nimi radzić?*, <https://www.youtube.com/watch?v=HhMBA3Sw8TU&list=PLgmx6UvaMLHk5tIDvmFL0PfUPjp-sRT7Y&index=7> (dostęp: 19.07.2017).
- Szkoła Kosmoenergetyki, *Wampiryzm energetyczny*, <https://www.youtube.com/watch?v=7G-LpHN2OIA&list=PLgmx6UvaMLHk5tIDvmFL0PfUPjp-sRT7Y&index=22> (dostęp: 19.07.2017).
- Wiedźma Malwina Mallefica, *Jak rozpoznać wampiryzm energetyczny i jak się bronić*, https://www.youtube.com/watch?v=WVKPB6_draI&list=PLgmx6UvaMLHk5tIDvmFL0PfUPjp-sRT7Y&index=4 (dostęp: 19.07.2017).
- Wiedźma Malwina Mallefica, *Wampiryzm energetyczny – czym jest? na czym polega?*, <https://www.youtube.com/watch?v=JtxOrhyKzAY&list=PLgmx6UvaMLHk5tIDvmFL0PfUPjp-sRT7Y&index=3> (dostęp: 19.07.2017).
- YOGA de la VIDA Greg, *Wampiry energetyczne – zabieranie nam naszej energii #273*, https://www.youtube.com/watch?v=akS2Ff_QUaU&list=PLgmx6UvaMLHk5tIDvmFL0PfUPjp-sRT7Y&index=5 (dostęp: 19.07.2017).
- YOGA de la VIDA Greg, *Podczepy demonów w ciele człowieka #552*, https://www.youtube.com/watch?v=iuj3_tNWV8E&list=PLgmx6UvaMLHk5tIDvmFL0PfUPjp-sRT7Y&index=25 (dostęp: 19.07.2017).
- YOGA de la VIDA Greg, *Podłączenia do splotu słonecznego #562*, <https://www.youtube.com/watch?v=vPPv5NuUUUI&list=PLgmx6UvaMLHk5tIDvmFL0PfUPjp-sRT7Y&index=26> (dostęp: 19.07.2017).

Opracowania

- Barber P., *Vampires, Burial, and Death: Folklore and Reality*, Yale University Press, New Haven 1988.
- Beresford M., *From Demons to Dracula: The Creation of the Modern Vampire Myth*, Reaktion Books, London 2008.
- Bockenheim W., Bednarek S., Jastrzębski J. (oprac.), *New Age. Encyklopedia Nowej Ery*, Astrum, Wrocław 1996.
- Bogatyriew P.G., Jakobson R., *Folklor jako swoista forma twórczości*, przeł. A. Bereza, „Literatura Ludowa” 1973, nr 3.
- Bohdanowicz J., *Demonologia ludowa. Relikty wierzeń w strzygonie i zmory*, „Literatura Ludowa” 1994, nr 2.
- Grochowski P., *Dziady. Rzecz o wędrownych żebrakach i ich pieśniach*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2009.
- Grochowski P., Staroń P., *Zmora. O heterogeniczności ludowych wierzeń demonicznych*, w: D. Brzostek, A. Kobus, M. Markocki (red.), *Potworna wiedza. Horror w badaniach kulturowych*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2016.
- Janion M., *Wampir. Biografia symboliczna*, Słowo/Obraz Terytoria, Gdańsk 2002.
- Kajfosz J., *Magia w potocznej narracji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2009, s. 79–91, 140–141.
- Kolczyński J., *Jeszcze raz o upiorze (wampirze) i strzygoni (strzydze)*, „Etnografia Polska” 2003, z. 1–2.
- Kowalska-Lewicka A., *Zmarli są wśród nas. O obcowaniu zmarłych z żyjącymi*, „Rocznik Muzeum Etnograficznego w Krakowie” 1994, t. 9.
- Kowalski P., *Współczesny folklor i folklorystyka. O przedmiocie poznania w dzisiejszych badaniach folklorystycznych*, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Wrocław 1990.
- Kubiak A.E., *Jednak New Age*, Jacek Santorski & Co Agencja Wydawnicza, Warszawa 2005.
- Lévi E., *Historia magii*, przeł. J. Prokopiuk, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa 2015.
- Mead M., *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*, przeł. J. Hołówka, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1978.
- Moszyński K., *Kultura ludowa Słowian, cz. 2: Kultura duchowa*, t. 1, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1934.
- Możdżyński P., *Duchowość ponowoczesna. Ruch reiki w Polsce*, Nomos, Kraków 2004.
- Pełka L., *Polska demonologia ludowa*, Iskry, Warszawa 1987.
- Petoia E., *Wampiry i wilkołaki. Źródła, historia, legendy od antyku do współczesności*, przeł. A. Pers, Universitas, Kraków 2003.
- Robotycki Cz., *Wampiry. Od wierzeń ludowych do pogłosek i filmowych fantomów*, w: *idem, Nie wszystko jest oczywiste*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1998.
- Roux J.P., *Krew. Mity, symbole, rzeczywistość*, przeł. M. Perek, Znak, Kraków 1994.
- Stanaszek Ł.M., *Wampiry w średniowiecznej Polsce*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2016.
- Tomicki R., *Religijność ludowa*, w: M. Biernacka, M. Frankowska, W. Paprocka (red.), *Etnografia Polski. Przemiany kultury ludowej*, t. 2, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1981.
- Zawistowicz K., *Momenty zaduszkowe w obrzędach świąt Bożego Narodzenia*, „Wiedza i Życie” 1931, nr 12.